

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadienis priedas

1999 m. spalio 9 d.

Nr. 197 (37)

Saturday supplement October 9, 1999

No. 197 (37)

Apie 1999 m. Santaros-Šviesos suvažiavimą

Kaip ir kiekvienais metais, rugsejo pradžia į Pasaulio lietuvių centrą Lemonte keturioms dienoms sutraukia nemažą įvairių profesijų ir pažiūrų žmonių. Ir šiais metais čia galėjai sutikti idomių asmenybių: ir kontroversišką Zenoną Rekašius, ir visada besisąsiųsią Korneliją Jazbutį, ir visur besikubantį Vytautą Vepštą ir elegantišką literatą Rimvydą Šilbajorį, ir daugelį kitų. Tačiau negalėjai neprisiminti, jog jau niekad nebesutiksi idomaus žmogaus, įžvalgaus politiko Aleksandro Štromo, netikėtai išskelavusio amžinybės. Viena svarbiausių priežasčių, kodėl suvažiavimas vis dar patrauklus, yra ta, kad į vieną vietą kelioms dienoms suvažiuoja margas intelektualų būrys. Kuris kitas renginys už Lietuvos ribų sutraukia tokią įvairią publiką? Štai ir apžvelkime tą margumą.

Ketvirtadienio popietę pirmąjį pranešimą skaitė Jurgita Baltrušaitė. Ji apžvelgė Vinco Kudirkos gyvenimo ir kūrybos kelią, pabrėždama rašytojo ir kultūrininko tautiškumo idėjų aktualumą šiomis dienomis. Išlausius šio pranešimo, norisi paklausti savęs ir kitų: „Kodėl po šimto metų Vinco Kudirkos tautiškumas nėra niekas, nepaseno, netgi atvirkščiai — dar labiau aktualus tapo, nepaisant aiškaus fakto, kad tautiškumo buvo spekuliuojama ir tebėra spekuliuojama šiandien“.

Po Baltrušaitės paskaitos Jurgita Saltanavičiūtė klausytojų mintis perkėlė į keltą tūkstančių mylių ir Vakarų pusę, jau į Jungtines Amerikos Valstijas. Netikėtai, bet įdomus posūkis — „Amerikos indėnai“. Galėjai tikėtis indėnų romantizavimo, jų iškėlimo, kaip apnykusios tautos

tragedijos, galėjai tikėtis, kad išgirsi kažką panašaus į Karlo Maja herojų žygdarbių prisiminimus, bet išgirdai visai ką kita. Belieka tik džiaugtis idomiu ir gyvu pasakojimu apie indėnų teisinę problemą: pamatai, kas vyksta, kai ties šventu indėnams kalnu susikerta trys interesai: indėnų sakralinis, turistų pramoginis bei vyriausybės gamtos apsaugos. Taip pat viešnia pasakojo apie indėnų požiūrį į jos, baltosios, pastangas tyrinėti indėnų gyvenimą. Buvo idomu išgirsti ir apie indėnų pasauležiūros dalykus, kuriuos neretai žmonės supaprastina iki migloto animizmo. Anot pranešėjos, taip nėra, ir nejučia pagalvoji, kiek mažai suprantai, kai sužinai, jog apžvelgiamai tautai vienas svarbiausių dalykų buvo universalus žmogaus ryšys su pasauliu.

Nuo indėniškos problematikos prie lietuviškų lingvistikos išvalgų klausytojus sugrąžino Daivos Markelytės pranešimas „Ankstyvųjų lietuvių emigrantų kalba ir raštų gramatika“. Šia tema ji neseniai apgynė daktarės disertaciją. Pranešimas aiškiai analitinis su įdomiais pavyzdžiais-prisiminimais. Klausydamas pranešimo, galėjai susidaryti vaizdą, į kokią sudėtingą situaciją pateko pirmosios kartos lietuvių emigrantai. Kalbos barjeras, nepalankus vietinių požiūris į atvykėlius, nepavydėtina finansinė būklė buvo pagrindinės kliūtys, trukdžiusios greitai įsitvirtinti naujoje visuomenėje. Pranešimas ir buvo įdomus tuo, kad galėjai susidaryti realų išgyvenimo Amerikoje vaizdą kalbinės padėties požiūriu. Klausytojų gyviausiai aptariamas buvo Markelytės teiginys apie nepalankų vietinių gyventojų požiūrį į atvykėlius — galima sakyti, prasidėjo diskusijos ir prisiminimai tarp pačių klausytojų, o ne tarp kalbėtojos ir auditorijos. Nuskambėjo ir kritiška pastaba, kad autorė rėmėsi daugiausia vienos bendruomenės tyrinėjimais, tuo tarpu visiems žinoma, kad buvo ir tebėra bent kelios didelės lietuvių bendruomenės Amerikoje.

Pentadienio ryte suvažiavime vyravo sveikatos apsaugos tematika. Su ja ir su Klaipėdos universitetu supažindino svečias iš Lietuvos, kardiologas, Klaipėdos universiteto dėstytojas dr. Algimantas Kir-

kutis. Klausytojai išgirdo idomią Lietuvos sveikatos apsaugos sistemos apžvalgą, o konkrečiau — apie kardiologinę situaciją Lietuvoje. Idomu buvo tai, kad pateikta kai kurių nelabai malonių, tačiau idomių, faktų. Pavyzdžiui, svečias pateikė duomenų, kurie rodo, kad Lietuva kasmet netenka apie 3,000 gyventojų, ir taip yra jau penkiolika metų. Dar nesmagiau pasijauti, kai sužinai, jog 1990 metais teko 25,9 savizudybės, o pastaraisiais — net 44 savizudybės šimtui tūkstančių gyventojų. Dar vienas faktas: dabar Lietuvoje kas ketvirtas vaikas paragauja narkotikų. Pranešėjas, taip pat pasiremdamas faktais, kalbėjo apie bendrąją sveikatos apsaugos padėtį, jos problemas. Buvo paminėta, kad žmonių sveikatą 50 proc. lemia gyvenimo būdas, mažiau — aplinka. Galiausiai dr. Kirkutis idomiai pristatė Klaipėdos universitetą, kaip dinamiškai augantį, vienintelę vakarų Lietuvoje esančią, aukštojo mokslo įstaigą. Prelegentas pasidžiaugė beaugančia pajūrio didmiesčio akademine bendruomene, aptarė jos perspektyvas ir kai kuriuos rūpestius.

Antrąją pentadienio paskaitą skaitė profesorius Algis Mickūnas, tema: „Laisvos spaudos reikšmė“. Idomu pats faktas, kad šia tema kalbėjo filosofas ir įdomus bei gyvas pasakotojas, pasižymintis laisvu, originaliu mąstymu. Laisvąją spaudą jis apibūdino pirmausia kaip ketvirtąją demokratine instituciją. Štai keletas Mickūno mintų: „Demokratinėje bendruomenėje laisvoji spauda mus turi informuoti“, „Laisvoji spauda yra ne tai, kad rašai apie ką nori, bet tai, kas publikai yra reikalinga žinoti“, „Žurnalistika nusikalsta ne tada, kai neatpažįta, o tada, kai neatpažįta iki galo“. Žinoma, šios ir kitos mintys negalėjo nesulaukti atgarsio tarp klausytojų: vieni vos ne piktnosio, kiti santūriai pritarė, tačiau bene labiausiai į širdis krito filosofiskai elegantiški pranešėjo atsakymai.

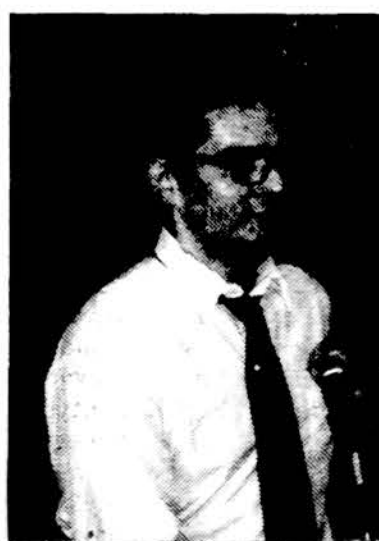
Neabejotinai kontroversiškiausias ir daugiausia atgarsio sukėlęs bei gyviausiai aptariamas buvo Artūro Tereškino pranešimas „Vieši žaidimai intymiose vietose: apie intymią ir viešąją sferas nūdienos Lietuvos kultūroje“. Šio pranešimo paantraštė galėtų būti autoriaus žodžiai: „Kaip

Violeta Kelertienė ir Irene Guilford.

Daiva Markelytė.

Artūras Tereškinas.

žmonės kalba apie viešumą ir intymumą“. Buvę apžvelgtos visuomenės, spaudos, politikos temos. Tereškinas nagrinėjo, kodėl yra nustatytos aiškos ribos tarp viešumo ir privatumo, kodėl apie kai kuriuos dalykus visuomenėje priimtina kalbėti, o apie kai kuriuos — ne. Yra dingusi ta koskyra tarp tarp tv dvių sferų: populiarų (masinė) kultūra išviesna gyvenimą.

Pentadienio popietę pranešimą pokalbiu su rašytoja Irene Guilford, kuri pristatė ir su kuria kalbėjosi Illinois universiteto Lietuanistikos katedros profesorė Violeta Kelertienė. Pašnekesys su lietuvių kilmės rašytoja vyko anglų kalba. Profesorė gyvai pristatė viešosios knyga *Embrace*, pasakojant, kad *Embrace* — ne eilinės meilės istorijos pavadinimas, bet politinis terminas, metaforiškai bylojantis apie tai, kaip viena didelė valstybė „draugiškai“ apglėbia savo mažesnę kaimynę. Guilford papasakojo apie save, kūrybinį procesą ir apie knygos gimimą.

Toliau kalbėjo profesorius Stasys Goštautas. Jo tema „Cervantes ir Lietuva. II dalis“ intrigavo, skatindama įsiklausyti, ką gi iš tikrųjų didysis ispanas yra parašęs susijusio su Lietuva. Buvo kalbėta ne tiek apie pagrindinį Ser-vantes veiklą *Don Kichotą*, kiek apie *Percilį*, kur galima atrasti nemažai tiesioginių ir netiesioginių lietuviškų detalių.

Pentadienio vakaras buvo paskirtas literatūrai, jame savo kūrybą skaitė Irene Guilford, Eglė Juodvalkė, Artūras Tereškinas ir Markas Zingeris. Galėjai žavėtis sklandžios ir įdomios ištraukos skaitymu iš *Embrace*, kuria pateikė autorė; galėjai girdėti asmenišką, slaptai konkrečios Eglės Juodvalkės poezijos; Artūras Tereškinas paskaitė taip pat kontroversiškos, kaip ir jo pranešimas, prozos gabaliuką, na, o Marko Zingerio skaityta

ištrauka iš jo paties romano sužavėjo skaitytojus originalia rašymo maniera bei išraiškingu skaitymu.

Paskutinę pentadienio popietės dalį priklaušė Rimvydai Šilbajoriui. Aldonos Veščionaitės *Medžiai ryto laisvę* trykštė tryško gyvybe, apgaubti elegantiškos pranešėjo kalbos. Dviguba nauda klausytojams: jie išgirdo Veščionaitės poezijos apžvalgą, taip pat turėjo progą pasiklausyti įžvalgaus kritiko žodžio.

Šeštadienio rytą pirmąjį pranešimą „Lietuvos prezidentas konstitucinėje teorijoje ir politinėje praktikoje“ skaitė politologas Julius Šmulkštys. Tai vėlgi neabejotinai analitinis žvilgsnis į prezidento situaciją dabartinėje politinėje Lietuvos arenoje. Kalbėtojo mintys pasižymėjo skvarbumu, kuris buvo ne beverčiai teoriniai išvedžiojimai, bet patobėjimai, paremti kasdienybės faktais ir aktualiais politiniais įvykiais. Apžvelgtos prezidento pareigos ir atsakomybės, vyriausybės ir prezidento santykiai. Šmulkštys pabrėžė, kad be prezidento paramos vyriausybė negali sėkmingai dirbti. Tai buvo viena pagrindinių priežasčių, privertusių praėjusią vyriausybę atsistatydinti. Apskritai ir kalbėtojai, ir klausytojams vyriausybės bei prezidento santykiai buvo gana aktualūs, nes ši tema vienaip ar kitaip nuskambėdavo ir klausiančiųjų lūpose. Politikas aptarė ir prieštarų nuomonių sulaukusį įstatymą dėl buvusių KGB darbuotojų, teigdamas, kad prezidentas buvo ne prieš patį įstatymo idėją, bet prieš jos įgyvendinimo būdą.

Zenonas Rekašius savo pranešimu klausė: „Kodėl Lietuva 1941 metais netapo Trečiojo Reicho satelitu?“, be to, kodėl, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Lietuva griežtai užėmė neutraliteto poziciją? Prisimintas faktas, kad Molotovo-Ribbentropo paktas buvo slepiamas abiejų pusių. Dar

Markas Zingeris ir Rimvydas Šilbajoris.

Ilona Maziliauskienė ir Kęstutis Keblys.

toliau: kodėl 1941-ųjų metų Lietuvos vyriausybė pasiskelbė esanti laikina? Klausytojas norom nenorom buvo priverstas įsiklausyti, nesvarbu, ar jis sutiko su pranešėjo nuomone, ar ne. Pranešimą gyvino ne tiek pateikti atsakymai, kiek tai, buvo iškelta daug polemikų klausimų, į kuriuos buvo atsakijama ir po paskaitos.

Šeštadienio popietę pranešimą kiek gresminga tema: „Ignalina šiandien ir ateityje“. Kazys Almenas profesionaliai, pasitelkdamas statistiką ir chemines formules, įrodė, kad dėl atominės elektrinės nėra ko baimintis. Jėgainės sprogimo padės išvengti modernios technologijos.

Kita popietės dalis buvo skirta pokalbiui su svečiu iš Lietuvos, rašytoju Marku Zingeriu. Su juo bendravo Rimvydas Šilbajoris. Rašytojui pasakojant apie antikvarinius tarybinio laikmečio Kauno knygynus, literatūrinę kontrabandą iš Maskvos, kurioje „netyčia“ galėdavai rasti kokią Achmatovos rinkinį, apie slapčia gautą ir užantytą nešiojamą Radausko *Fontaną* ir panašius dalykus, galėdavai pajusti, kad pats esi įtraukiamas į jo pasakojimo veikėjų sąrašą ar bent prabėgoms pagalvodavai, gal čia Zingeris jau skaito savo romano *Aplink fontaną, arba mažasis Paryžius* ištrauką. Kodėl taip yra? Atsakymas paprastas — autentiškumas. Autentiškumas, paremtas asmeniškais, bet ne sentimentaliais išgyvenimais bei neįkyriai išraiškina gestikuliacija. O dar šalia sėdi profesorius Šilbajoris, užduodantis pašnekovui subtilius, bet kartu ir paprastus, klausimus. Taigi klausytojai turėjo progą išgirsti šaunų duetą, dviejų literatų pokalbį.

Trečioje popietės dalyje Ilona Maziliauskienė kalbino Aušrą Veličkaitę, Žydrūną Drungailą, Dalią Cidzikaitę, Jurgitą Baltrušaitę, Kęstutį Šatkauską. Vygandą Šiurkų apie darbą bei kūrybą Lietuvoje ir Amerikoje. Tema labai plati, o pašnekovų net šeši. Gal kiek mažoka buvo laiko,

Algis Mickūnas.

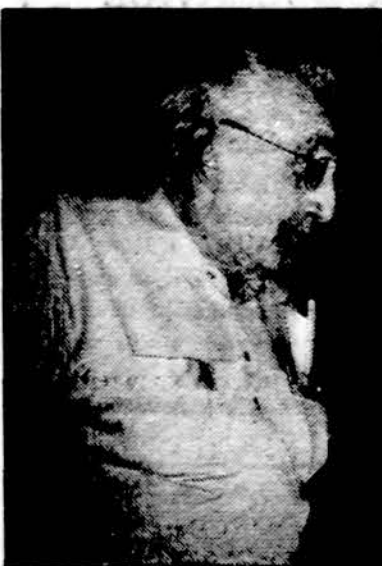
kad visi išsamiai išdėstyti savo mintis ir pasidalinti patirtimi, tačiau klausytojai išgirdo kiekvieno pašnekovo nuomonę ir susidarė bendra vaizda. Visi kalbėjo buvo iš Lietuvos ir jau spėjo susipažinti su JAV universitetų dėstytojais bei studentais. Maziliauskienė pateikė kalbėtojų visą spektrą klausimų, iš kurių daugiausia demesio sulaukė vienas: ar profesorius ir studento santykiai Lietuvoje ir Amerikoje yra daug maž vienodi, ar vis dėlto skiriasi? Malonu buvo girdėti drąsias studentų mintis ir stebėti tarp pačių pašnekovų užsimigusias diskusijas.

Ketvirtosios šeštadienio popietės dalis buvo skirta prisiminimams: apie Juozą Baciūną kalbėjo Leonas Sabaliūnas, Aleksandrą Štormą minėjo Julius Šmulkštys ir Algis Mickūnas, apie Juozą Pivorūną — Horstas Žibas.

Šeštadienio vakaro baigiamoji dalis praėjo besiklausant Mozarto, Šopeno bei Gershwin melodijų. Jūs keturiomis rankomis pianinu skambino Sonata ir Rokas Zubovai. Gal ir neįmanoma aprašyti žodžiu, kaip gražu buvo, — ovas po koncerto tiesiog priverė duetą pakartoti nedidelę Gershwin kūrinio dalį.

Sekmadienio ryte buvo paskutinė suvažiavimo paskaita — tai dr. Jono Valaicio „Šviesos sambūris“. Prisimintas sambūris nuo jo įkūrimo pokario Vokietijoje iki dabarties.

Kęstutis Šatkauskas

Prof. Alfred Senn.

Santaros-Šviesos suvažiavimo dalyviai po sekmadienio paskaitos. Visos nuotr. Julius Lintako

Dr. Vincas Kudirkos 100-ųjų mirties metinių paminėjimo, įvykusio Jaunimo centre spalio 3 d., programos dalyviai. Iš kairės: pianistas Rokas Zubovas, aktorė Virginija Kochanskaitė ir paskaitininke doc. dr. Irena Slavinskaitė.

Lietuvos himno autorius Čikagoje

JAV LB Kultūros taryba, rodos, dar taip neseniai suteikusi tiek Čikagos, tiek kitų kitų vietovių lietuviams dvasinę puotą, kartu su Lietuvos meniniais bei moksliniais pajėgais suruošdama pirmosios lietuviškos knygos — Martyno Mažvydo „Katkizmo“ 450 m. sukakties paminėjimą, š.m. spalio 3 d., 3 val. popiet, į Čikagos Jaunimo centrą pakvietė valandėlę pabendrauti su vienu didžiųjų lietuvių tautos žadintojų, Lietuvos himno autoriumi dr. Vincu Kudirka, minint jo mirties šimtąsias metines, o kartu ir Lietuvos himno 100 metų sukaktį.

Norime tikėti, kad tik netikėtai pajūjęs ankstyvo rudens oras sukludė kai kuriems žmonėms atvykti į šią ypatingą šventę, tad ir publikos prisirinko ne per gausiausiai. Vis tik, dalyvavusiems savo įspūdžius nebuvo liepę pasakojus, bematant pasigirdo gailėsio atodūsiai: nerai padariau, kad nesirytzu nuvykti... Galbūt kituose lietuviškuose telkiniuose tautiečiai tos čikagiečių ir apylinkės lietuvių klaidos nepakartos ir sausakimšai pripildys sales.

Jaunimo centro didžiosios salės scena buvo papuosta išpuodingu dr. Vincas Kudirkos portretu, sidabriniais azūlo lapais (autore dail. Ada Sutkuviene) ir rudens geleimis. JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė, pradėdama minėjimą, pakvietė dalyvius giedoti Lietuvos himną, kurio žodžius ir muziką lietuvių tautai padovanojo Vincas Kudirka.

Trumpai, taikliai priminusi, kas mums iš tikrųjų buvo — ir tebera — Vincas Kudirka, kokius darbus jis atliko savo tėvynės gerovei, kokią relikviją, pavadinę ją „Tautiška giesmė“, paliko, išeidamas iš šio pasaulio, pirmininkė pakvietė viešnia iš Lietuvos, docentę dr. Ireną Slavinskaitę — pagrindinę šventės paskaitininke.

Jos paskaitos tema paprasta ir aiški: „Vincas Kudirka — dirbęs tautai“. Tačiau paskaitos destymas toks išsamus, įtikinantis, gerai paruoštas, kokį jau seniai (kone atsiminti sunku kada) Čikagoje esantieji tos čikagiečių ir apylinkės lietuvių klaidos nepakartos ir sausakimšai pripildys sales.

buodino patį jo asmenį: muziką, kompozitorių, redaktorių, satyristą, poetą, publicistą, rašytoją, galbūt net kalbininką, nes, verčiant į lietuvių kalbą dramas bei poeziją; kartais reikėjo sukurti, atrasti tinkamą lietuvišką žodį. Kudirka nekentė svetimybės, kurios, jo nuomone, teršia ir žemina „lietuvišką liežuvį“, o juk anais laikais nebuvo nei kalbos stilistų, nei išsamių žodžių, gramatikų.

Kudirka buvo nepaprastai veiklus, visuomeniškai, beveik herojiškai, tačiau be sentimentalių brožų. Jis kartu buvo lietuviškosios ir universalios Europos kultūros žmogus — pasaulietis inteligentas Tokių Lietuvoje anuomet buvo nedaug, nes caro valdžia daugumai mokslus baigusius lietuvių neleido darbuotis savo tėvynėje (išimtis buvo dvasininkai). Jis puoselėjo ir skiepijo tautišką, demokratišką tautos vienybės idėją, stengėsi nukreipti tautos atgimimo pastangas reikiama kryptimi, tvirtindamas, kad priešas nėra neįveikiamas, kad žmogaus dvasios didybė yra galingesnė už bet kokią ginkluotą jėgą. Tos idėjos aidojo ir „Varpe“, su kuriu Kudirka artimai buvo susirišęs 10 metų.

Prieš mirtį Vincas Kudirka

badino patį jo asmenį: muziką, kompozitorių, redaktorių, satyristą, poetą, publicistą, rašytoją, galbūt net kalbininką, nes, verčiant į lietuvių kalbą dramas bei poeziją; kartais reikėjo sukurti, atrasti tinkamą lietuvišką žodį. Kudirka nekentė svetimybės, kurios, jo nuomone, teršia ir žemina „lietuvišką liežuvį“, o juk anais laikais nebuvo nei kalbos stilistų, nei išsamių žodžių, gramatikų.

Prieš mirtį Vincas Kudirka

dar galėjo pamatyti savo darbo vaisius — tautos sąmoningumo gyvybę ir tai, be abejo, palengvino jo paskutines gyvenimo dienas, kuomet šis didysis žmogus buvo nuo visų izoliuotas, vienišas, tarytum apleistas.

Prelegentė sustojo ir prie Amerikos lietuvių įnašo, leidžiant Kudirkos raštus (išsamus šia tema dr. J. Skirius straipsnio pabaiga šiandien spausdinama 4 puslapyje), ir apskritai prie jo satyrų, poezijos, prozos, publicistikos. Pasak doc. Slavinskaitės, Kudirkos prozos realizmas yra tarpinė Motiejaus Valančiaus ir Žemaitės realizmo grandis. Artimiausias iš lietuvių poetų Kudirkai yra Pranas Vaičaitis, o muzikos baruose dr. Vincui Kudirkai verta priskirti lietuvių tautinės muzikos pradininko vardą.

Publika doc. Slavinskaitės paskaitos išklause susidomėjusi ir susižavėjusi, atsilygindama skambiomis ovacijomis.

Šiltas plojimas taip pat sutiko talentingą pianistą Roką Zubovą, paskambinusį dvi Vincas Kudirkos kompozicijas: „Varpelį“ (valsas) ir „Nemuno vilnį“ (valsas iš lietuviškų dainų).

Tuomet scenon įžengė laikamoji aktorė Virginija Kochanskaitė, kuri, beveik valandą toje scenoje išbuvo, pažėrė tiek gražios deklamacijos, perpiūtis savo pačios paaiškinimais, intarpais, komentarais, kad publika, akto- rei pabaigus, nejučiomis atsistojo ir ilgai, ilgai pliauškinio delnais. Kaip seniai buvome girdeje tokį meistrišką ir šmaikstų „Lietuvos tilto atsiminimų“ išsakymą; kaip taikliai būvę parinktas šaiziai satyriškas priekaištas (apie skirtingai dryžuotas kelnes ir placiabryles skrybėles) lietuviams, dėl menkų dalykų besiskaldantiems, nesutinkantiems, nedirbantiems vienin- gai savo tautos labui! Teko tik stebėtis aktorės Kochanskaitės energija, atmintimi (juk tiek tekstų reikėjo tobulai išmokyti) ir artistiškumu.

Lietuviško žodžio šventę gražiai užsklėdė pianistas R. Zubovas, paskambinęs dar vieną V. Kudirkos kompoziciją — mozūrą „Sudiev“.

Programos atlikėjai buvo apdovanoti geleimis, o publika pakviesta neskubėti namo, apžiūrėti specialią V. Kudirkos parodą, kurios (kaip ir anksčiau pirmosios lietuviškos knygos) eksponatai buvo daugiausia atvežti iš Lietuvos. JC kavinėje laukė kuklūs užkandžiai ir tolimesnis pabendraavimas su popietės dalyviais — ir progra-

JAV LB Krašto valdybos pirm. Regina Narušienė.

Parodoje — Pasaulio Lietuvių Bendruomenės leidiniai

Tomis dienomis, kai Vilniuje buvo minimas Lietuvių Chartos penkiasdešimtmetis, vyko Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisijos posėdžiai, Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje buvo atidaryta didelė PLB spaudos paroda. Ją atidarant, valdybos pirmininkas Vytautas Kaman- tas pasakė, kad šios parodos iniciatorius — PLB atstovas Lietuvoje Gabrielius Žemkalnis. Apibūdindamas parodoje eksponuojamus leidinius ir jų reikšmę, V. Kamantas pacita- vo ir dabar aktualų Lietuvių Chartos 9-ąjį punktą: „Mūsų tėvų kovos ir aukos dėl lietuviškos knygos yra testamentinis įpareigojimas visoms lietuvių Tautos kartoms. Lietuvis organizuoja ir remia spausdintą lietuvišką žodį“.

Paroda prasidėdama atskiruose lapeliuose ir leidiniuose išspausdintu Lietuvių Chartos tekstu. Čia pat — nuo 1963 m. PLB valdybos leidžiamo žurnalas *Pasaulio lietuvis* šiemetinis numeris, kuriame išspausdintas šio leidinio bendradarbio L. Narbučio pokalbis su gyvu tų dienų liudininku, Lietuvių Chartos rašymo komisijos nariu Mečiu Valiukėnu. Pastebėjau, jog parodos

mos atlikėjais, ir svečiais.

Tai buvo popietė, kurios il- gai neužmiršime. Ačiū JAV LB Kultūros tarybai, o ypač jos pirmininkei Marijai Remienei.

A.T.B.

lankytojai domėjosi, kad šis garbingo amžiaus žmogus prisimeną apie šio svarbaus, savo reikšmės ir šiandien nepraradusio, dokumento rengimo bei priėmimo aplinkybes.

Eksponatai liudija, kad Charta greitai rado atgarsį išeivijoje, tiksliau, anot parodos atidaryme kalbėjusio G. Žemkalnio, politinių pabėgėlių stovyklose. Tai liudija stenduose rodomi, nuo laiko pagel- tę 1949 m., netrukus po Chartos paskelbimo, Augsburgėje išleisti *Laikinieji Pasaulio Lietuvių Bendruomenės santvarkos nuostatai*. Greta — J. Prunskio knyga *Begome nuo teroro*. Girdėjau, kaip grupė lankytojų pažino, kad šios knygos pavadinimas trumpai ir aiškiai apibūdina lietuvių priverstinio pasitraukimo į Vakarų priespaus.

Mane sudomino aprinti, turbūt jau bibliografinė re- tebybė ir brangenybė tapę, dar gerokiai prieš Chartos paskel- bimą — 1946 m. svetur išleisti du stambūs leidiniai — *Sve- timoj padangėj. Wuersburgo lietuvių stovyklos metraštis* ir *Dienos be Tėvynės. Flensburgo lietuvių metraštis*. Tai iš tiesų vertingi šaltiniai išeivijos istorijai.

Parodoje daug išeivijoje atsi- dūrusių žymių nepriklausomo Lietuvos intelektualų darbų — J. Girnauš, J. Ereto, V. Alanto, prelado J. Balkūno, V. Liulevičiaus išeivijoje para- šytos ir išleistos knygos apie lietuvių, tautinės ištikimybės išlaikymą.

Žymioje vietoje — Bostone išleistos garsiosios *Lietuvių enciklopedijos* pirmasis tomas. Išskirtas prof. V. Biržiškos įvadinis *Lietuvai ir lietuviams*. Išidėmėjau paskutinį profesoriaus įvadinio žodžio sakinį, kuriu nusakoma šios enciklopedijos paskirtis: „Tau, mūsų širdyse Laisvoji Lietu- va, mes tą mūsų visų bendrą darbą dirbame ir skiriame!“ Pagalvojau: juk iš tiesų dabar, kol Lietuvoje tebeturime vien raudonais viršeliais, sovieti- niais laikais išleistą enciklo- pediją, bostoniškę ir šiandien yra patikimiausias žinių šaltinis, tiek mokslo žmonėms, tiek studentams, kultūrinin- kams, politikams, žurnalistams, kitų sričių asmenims.

Neminėsiu kitų, parodoje eksponuojamų išeivijoje išlei- tų žinių, metraščių, tik ne- galėjau atsistebėti, kiek daug svetur parašyta ir išleista stu- dijų apie išeivijos lietuvių ben- druomenės ir jos veiklos ty-

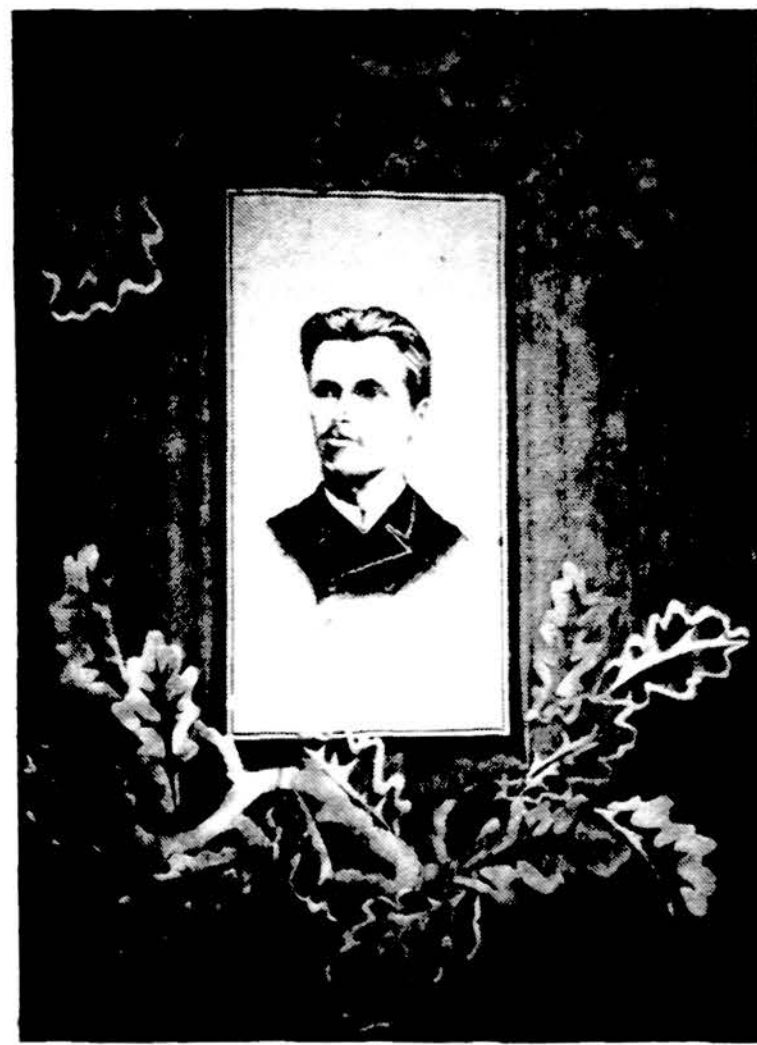
rinėjimus. Eksponuojamos to- kio pobūdžio dr. J. Balio *Lietu- vių dainos Amerikoje*, antolo- gija *Suvalkiečių liaudies kūry- ba Amerikoje*. Taip pat ekspo- nuojama 1989 m. Čikagoje iš- leista D. Brazytės-Bindokienės knyga *Lietuvių papročiai ir tradicijos išeivijoje*, V. Liule- vičiaus *Amerikos lietuvių eko- nominė veikla*, m.d. Mildos Budrys *Amerikos lietuvių gy- dytojai*, Lituanistikos instituto išleisti du tomai *Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija* (1970-1979), K. Bradūno ir R. Šilbajorio redaguotas stambus veikalas *Lietuvių egzodo lite- ratūra 1945-1990* ir daugelis kitų leidinių. Lankytojų dė- mesį atkreipė Valdo Adam- kaus redaguota ir 1979 m. Čikagoje išleista, knyga *San- tara — Šviesa*, skirta šios fe- deracijos 25 metų sukaktu- vėms. Beje, šioje knygoje yra, jau prezidentu tapusio, V. Adamkaus šiemet pasirašytas autografas, dedikacija M. Mažvydo bibliotekai.

Parodoje yra atskiri stendai, skirti Anglijos, Australijos, Brazilijos, Kanados, Lenkijos, kitų valstybių lietuvių ben- druomenių leidiniams. Mano dėmesį ypač atkreipė stambi K. Barėno knyga *Britanijos lietuvių* (du tomai), 1976 m. San Paulo — Rio de Janeiro išleista knyga, skirta lietuvių emigracijos Brazilijon pen- kiasdešimtmečiui.

Atskiri stendai skirti dabar leidžiamiems išeivijos laik- raščiams, žurnalams. Čia ir Australijos lietuvių laikraštis *Mūsų pastogė*, ir Punksio lietu- vių *Aušrelė*. Kanadoje leidžia- mi *Tėviškės žiburiai*, Kara- liaučiuje — *Donelaičio žemė*, Maskvos Lietuvių jaunimo sąjungos leidinys *Rūta* ir dau- gelis kitų. Stenduose — mėn- raštis *Akiračiai*, sovietmečiu slapčiomis Lietuvoje skaityti ir dabar mūsųose graibstomi *Metmenys*. Eksponuojamas 90 metų jubiliejų pažymintio vie- nintelio užsienio lietuvių dien- raščio *Draugas* dvi dalys — kasdieninė laida ir šešta- dieninis priedas. Gali pamaty- ti taip pat mažųjų išeivijos laikraščių ir biuletenių, tarp jų — LB Palm Beach apylin- kės valdybos *Lietuvių biule- tenį*. Parodoje daugelis turbūt pirmą kartą pamatė išeivijos profesinius leidinius — *Medi- cina*, *Technikos žodis* ir kitus. Maloniai nustebau, iš G. Žem- kalnio kalbos sužinojęs, kad dabar įvairių kraštų išeivijoje išėina daugiau kaip 50 perio- dininių leidinių. Taigi, išeivijos periodika tebegyvuoja.

Su šia paroda siejosi tuo pat metu Seimo rūmuose veikusi PLB veiklos nuotraukų para- da. Apsilankiusi abejose pa- rodose, JAV LB Krašto valdy- bos pirmininkė Regina Naru- šienė nuoširdžiai padėkojo pa- rodų rengėjams už jų pastan- gas.

Algimantas A. Naujokaitis

Dail. Ados Sutkuviene papuošta V. Kudirkos minėjimo scena.

Dr. V. Kudirkos paminėjimo šventėje buvo ir staigmena: išdalinti medaliai Čikagos teatralams 100-jo Lietuvos teatro sukakties, kaip padėka už lietuviškos scenos meno puoselėjimą. Iš kairės: Audrė Budrytė „Žaltvykslės“ režisierė, Violeta Drupaitė, Pranciškus Ivinskis, Ona Šulaitienė, buv. „Vaidilutės“ darbuotoja, Rokas Zubovas, doc. Irena Slavinskaitė, Virginija Kochanskaitė, Birutė Briedienė, 14 metų dirbusi su teatro Čikagoje, „Draugo“ vyr. redaktorė Danutė Bindokienė ir Kultūros tarybos pirm. Marija Remienė. Medalis taip pat įteiktas buv. „Vaidilutės“ režisieriui Irenai Leonavičiūtei.

Prieš 450 m. prasidėjo lietuvių meile su lietuvišku spausdintu žodžiu — ir niekad neišblės.

Jau paskirtos dvi Kultūros tarybos premijos

JAV LB Kultūros tarybos šiuometinių premijų paskyrimo darbai jau eina prie pabaigos. Pirmosios dvi premijos — muzikos ir spaudos darbuotojų — jau paskirtos, kitos taip pat bus netrukus paskelbtos.

Š.m. rugsėjo 26 d. spaudos darbuotojų-bendradarbio premijai už 1999 m. skirti komisija, kuriai pirmininkavo Cezaris Surdokas, o nariai buvo: Genė Vasaitienė, Arvydas Barzdukas, Juozas Gaila ir Romas Kasparas, posėdžiavusi „Beltsville, Maryland, vienbalsiai“ nutarė šią premiją skirti Broniui Nainiui, gyvenančiam Lemont, Illinois.

Bronius Nainys.

Algirdas Brazis.

Taip pat rugsėjo 26 d., Richmond Heights, Ohio, buvo susirinkusi muzikos premijai

skirti komisija, susidedanti iš pirmininkės Ritos Klorienės ir narių — Dariaus Polikaicio bei Dalios Viskontienės. Apysvarstiusi siūlomus kandidatus, ypač atkreipusi dėmesį į JAV Kultūros tarybos pateiktas premijai skirti gaires (jas paruošė Loretta Venclauskienė), vienbalsiai išrinko solistą baritoną Algirdą Brazi, gyvenantį Palos Heights, Illinois.

Apie šiuos laureatus ir kitus, kai premijos bus paskirtos, parašysime plačiau, o dabar tik norime laimėtojus pasveikinti ir pasidžiaugti šių dviejų komisijų įžvalgumu, parenkant laureatus. Prisimintina, kad šiuometinių, kaip ir praitytųjų, Kultūros premijų mecenatas yra dosnusis Lietuvos fondas.

Leidiniai

Newberry bibliotekos lituanistikos lobs

Prof. Pietro U. Dini, Università di Pisa, Filologia Baltica, Dipartimento di Linguistica, via S. Maria, 36, I-56100 Pisa, Italia

Privati Čikagos Newberry biblioteka garsėja senų knygų ir rankraščių rinkiniais. Iš viso Vakarų pusrutulio, iš Europos specialistai važiuoja stazuoti į Čikagą, norėdami susipažinti su Newberry senų knygų kolekcijomis. Joje saugomi ir lituanistikos bei kitoms baltistikos šakoms svarbūs leidiniai. Apie tai Giedra Subačienė ir Giedrius Subačius kalba neseniai paskelbtoje (leido JAV Lietuvių Bendruomenė) dalyje iš jų davę Lietuvos fondas) savo bendroje knygoje *Newberry Lituanica: Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų* (Čikaga, 1999: Lithuanian American Community, INC., 64 p.).

Svarbiausias katalogo rengėjų nuopelnas, be abejo, yra tai, kad šiandien šių lituanistinių knygų buvimas pasida-

rė žinomas mokslo žmonėms ir plačiai visuomenei. Katalogu taip pat gali pasinaudoti lietuviškai nemokantys mokslininkai ar kiti skaitytojai, nes visi joje esantys tekstai yra Jurgio A. Anyso bei Laimos Petrauskaitės VanderStoep išversti į anglų kalbą. Vertimas ypač didina knygos vertę, bei daro ją labai svarbia. Tokių dvikalbių leidinių nėra išleista labai mažai. Anglų kalba padės susipažinti su senosiomis lietuviškomis knygomis daug platesnei, ne tik lietuvių, mokslininkų ir plačiai publikai.

Subačienės ir Subačiaus parengtas Newberry bibliotekos Lituanistikos lobs — katalogas dviem kalbomis — įspūdingas veikalas. Jame detalai pristatomos šioje bibliotekoje saugomos lietuvių kalbos knygos. Jį galima pastatyti greta kitų (deja, negausių) tokių pobūdžio leidinių, pavyzdžiui, D. F. Robinson, *The Goettingen (ex — Koenigsberg) collection of Old Lithuanian and Old Prussian books* („General Linguistics“, 12, 1972); J.-D. Range, *Baltica. Depositum Vilius Gaigalaitis. Aus der Bibliothek Eduard Hermann* (Berlynas, 1980); A. Navickienė, J. Zmroczek *Lietuvių knygų rinkinys Britų bibliotekoje* („Knygotyra“, 25, 1998). Tokia Subačių knyga labai praturtins daugelio universitetų, ypač tu, kur studi-

juojama kalbotyra, bibliotekas, ir taps tam tikru senosios lietuvių kultūros Amerikoje vadovu. Reikia tikėtis, kad Subačių katalogas paskatins ir kitų kalbų specialistus rengti panašius darbus. Tuo tarpu, kad būtų galutinai apžvelgti baltų kalbų literatūra, pats ėmiau sudarinėti Newberry bibliotekos latviškų knygų sąrašą.

Knygoje *Newberry Lituanica* aprašoma Newberry bibliotekos senų lietuviškų bei prūsų knygų kolekcija. Žinoma, kad 1901 m. didžioji senosios lituanistikos dalis į biblioteką pateko su princo Louiso Lucienio Bonaparte, Napoleono I sūnėno, rinkiniais. Turbūt princo Bonaparte negalima laikyti tik lingvistu mėgeju. Jis buvo tipiškas tos epochos, kai dar nebuvo susiformavusi lyginamoji kalbotyra, kalbininkas, trokęs susipažinti su viso pasaulio kalbomis, ypač domėjis baskų ir albanų kalbomis. Neatsitiktinai jo veikla jau patraukė garsių tyrinėtojų, pavyzdžiui, Eric P. Hamp, dėmesį. Antra vertus, nėra abejonių, kad princas buvo aistringas bibliofilas bei kolekcionierius, nes sugebėjo surinkti apie 20.000 retų leidinių ir spaudinių. Būtent šitai jo aistrai turime būti dėkingi, kad jis, greta kitų, sukaupė ir nemažai lituanistinių knygų.

Subačių kataloge suregistruotos princo Bonaparte ir kitose Newberry bibliotekos kolekcijose saugomos lituanistinės knygos. Kataloge chronologine tvarka aprašomos 92 bibliografinės pozicijos. Kolekcijoje yra beveik visos senosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos iki XIX a. pabaigos, nuo abiejų Danieliaus Kleino gramatikų (1653 ir 1654) iki Friedricho Kuršaičio (1876), taip pat didžiama senųjų spausdintų lietuvių kalbos žodynų, taip pat iki pat Kuršaičio (1870 ir 1874). Iš ypatingų retenybių galima paminėti 1751 m. poeto Adomo Šimelpenigio giesmyną *Is naujo perveždėtos ir pagerintos Giesmių Knygos*. Šis giesmynas laikytinas pirmuoju Šimelpenigui priskiriamu giesmyno leidimu, iki šiol XX amžiaus bibliografų nefiksuotu — jį turbūt galima laikyti vieninteliu žinomu šio leidinio egzemplioriumi. Svarbus, ir taip pat nežinomas, kartu su Šimelpenigio giesmynu išrastas Kleino giesmynas, matyt, tu pačių metų leidimas. Šis aptikimas praturtina mūsų žinias apie seniausią spausdintą lietuvių kalbos gramatiką ir leidžia šioje vietoje papildyti 1969 m. *Lietuvos bibliografijos* duomenis.

Reikia pabrėžti, kad sudarytojų darbas toli gražu nesiribo paprastu veikalų egzistavimo nustatymu, bet apie kiekvieną bibliografinę poziciją pateikta vertingos informacijos: autentiškas pavadinimas, glaustas knygos ir autoriaus apibūdinimas, saugojimo signatūra, proveniencija, ekslibrisai. Taip pat netrūksta informacijos apie iširimą ir apskritai apie fizinę knygos būklę. Dažnos, ypač seniausių knygų, iliustracijos papildė informaciją. Dėl dalykinės bei autorių rodyklės katalogu lengviau naudotis. Pagaliau dar verta atkreipti dėmesį, kad sudarytojai (nors ir ne profesionalūs bibliografai, o novelistai ir kalbos istorikai) pavyzdinčiai išvengė katalogo žanro pavojų: patys rinko terminus, nustatė darbo struktūrą.

Subačių trisias darniai ir deramai užfiksavo Newberry bibliotekos Lituanistikos lobį. Jų bendroji knyga gali tapti pavyzdžiu aprašyti kitas Newberry senųjų knygų kolekcijas. Be to, nėra jokios abejonės, kad dėl kai kurių kataloge aprašytų knygų (primenu unikalų 1751 m. lietuvišką giesmyną, kurio žinomas tik šis vienintelis Newberry bibliotekos egzempliorius), nuo dabar vis daugiau baltistų norės stazuoti Čikagoje ir tyrinėti Amerikoje saugomą lietuvių kultūros paveldą arba, kitaip tariant, Newberry bibliotekos Lituanistikos lobį.

Pastaba: šio katalogo sutiktuvės ruošiamos spalio 23 d. 11 val. ryte (tėsis maždaug valanda) Čikagos Newberry bibliotekoje, 60 West Walton (tarp Dearborn ir Clark gatvių). Automobilius galima statyti garažuose Clark gatvėje. Iš miesto centro galima nuvažiuoti autobusu Nr. 22, kuris sustoja Dearborn gatvėje.

Newberry bibliotekoje senųjų lituanistikos knygų katalogo paruošėjai. Iš kairės: Jurgis Anyas, Laima Petrauskaitė-VanderStoep, Giedra Subačienė, Giedrius Subačius ir Dalia Anyšienė.

Prisimenant Baltijos kelią.

Kelias į nepriklausomybę

Neseniai Lietuva minėjo Baltijos kelio dešimtmetį. Baltijos kelias — tai 1989 m. rugpjūčio 23 d. dviejų milijonų rankomis susikibusių Lietuvos, Latvijos ir Estijos žmonių gyvoji grandinė, sujungusi Vilnių, Rygą ir Taliną, išreiškusi ryžtingą protestą prieš sovieti-

nę okupaciją, melu ir demagogija grįstą 1939 m. Stalino ir Hitlerio, Molotovo ir Ribbentropo slapta protokolą, kuriuo remiantis buvo okupuota Lietuva ir kitos Pabaltijos valstybės.

Baltijos kelio dešimtmečio proga Lietuvos Seimo leidykla išleido nedidelę, bet daug informacijos apie Lietuvos laisvės bylą teikiančią, knygą *Baltijos kelias — kelias į laisvę*. Jos autorius — dabartinis Lietuvos Sąjūdžio vadovas istorikas Romas Batūra. Rašydamas knygą, jis naudojo JAV Kongreso Ch. Kersten komiteto dokumentais ir kitais šaltiniais.

Knygoje apžvelgiama ne tik, pasaulio dėmesį atkreipusi, Baltijos kelio akcija, bet ir visa lietuvių tautos kova prieš sovietinę ir nacistinę okupaciją. Tai ir 1941 m. birželio sukilimas, atkūręs Lietuvos valstybingumą, kurį netrukus užgnaužė nacistinė vokiečių okupacija, ir partizaninis karas, prasidėjęs nuo pat antrosios sovietinės okupacijos pradžios. Knygoje rašoma, kad nelygią kovą už Lietuvos laisvę Lietuvos partizanai tęsė iki 6-ojo dešimtmečio pabaigos, o simboliškai kovotojų ginklai nebuvo sudėti beveik iki pat sovietinės okupacijos pabaigos (paskutiniai nepasidavę partizanai žuvo arba mirė 1965 m. ir net 1986 m.).

Pasak R. Batūros, partizaninėje kovoje labai reikšminga Lietuvos Laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija, numatiusi Lietuvos valstybės atkūrimo kelius. Ji skelbė komunistų partiją esant neteisine, diktatūrine, priešinga pagrindiniam lietuvių tautos siekimui — Lietuvos nepriklausomumui.

Panašios nuostatos laikėsi, ją gynė ir išeivijos pažangieji lietuviai, Vakaruose atsidūrę nepriklausomos Lietuvos diplomatai. Ši išeivijos lietuvių atkakliai vėsta Lietuvos laisvės byla atsispindi ir knygoje

Baltijos kelias — kelias į laisvę. Seniai bevarčiau knygą, kurioje taip ryškiai ir nuosekliai būtų nušviestas šis išeivijos lietuvių žygdarbis ir jo didelė reikšmė, pasiekiant, kad JAV ir kitų galingiausių Vakarų valstybių vyriausybės ir parlamentai nepripažintų Lietuvos okupacijos, prievartinio jos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą.

ALT veiklos dėka 1949 m. JAV vyriausybė patvirtino pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. 1952 m. JAV prezidentas Trumanas patvirtino vyriausybės pritarimą lietuvių tautos siekiamas. Lietuvių pastangomis (čia daug nuveikė inžinierius Antanas Rudis) 1953 m. JAV Kongreso sudarytas, Ch. J. Kersteno vadovaujamas, komitetas tyrė Sovietų Sąjungos įvykdytą Baltijos valstybių užgrobimą kaip tarptautinį nusikaltimą. Komitetas sukaupė daugybę istorinės, teisinės, diplomatinės medžiagos apie Lietuvą, Latviją, Estiją nuo seniausių laikų iki 1940-1941 metų imtinai (išleista, tiesa, ribotu tiražu, medžiaga plačiau paskelbta 1972 m., naujas lietuviškas leidimas — 1997 m.), priejo išvada, kad Lietuva, Latvija, Estija buvo okupuotos jėga ir neteisėtai. Taigi pirmą kartą JAV Kongresas ėmėsi nagrinėti Lietuvos okupaciją, tuo prisidedamas prie tikslesnio JAV užsienio politikos formavimo, kadangi tik JAV galėjo gelbėti pavergtuosius kraštus iš sovietų tironijos.

1967 m. spalio mėnesį Vašingtone išeivijos lietuviai organizavo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo penkiasdešimtųjų metų sukaustę konferenciją, kuri paskelbė manifestą. Jame pabrėžiama, jog lietuvių tauta pareiškia visam pasauliui, visi žmonijai, savo draugams ir savo priešams, kad — niekada nesutiks su Lietuvos pavergimu, — kaltina Sovietų Sąjungą agresija, Lietuvos nepriklausomybės sužlugdymu, Lietuvos gyventojų genocidu ir rusinimu, kolonijinių teisų bei laisvių Lietuvos žmonėms pažeidimu.

— reikalauja, kad Sovietų Sąjunga atitrauktų iš Lietuvos savo kariuomenę, miliciją ir administraciją;

— kreipiasi į laisvojo pasaulio vyriausybės ir parlamentus, prašydamą panaudoti visas priemones Lietuvos nepriklausomybei atkurti;

— šaukiasi Jungtinių Tautų pagalbos Sovietų Sąjungos agresijai prieš Lietuvą nutraukti...

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo penkiasdešimtuosius metus skelbia Lietuvos Laisvės kovos metais.

Pabrėžiama, kad Lietuvos išlaisvinimo dvasios nepajėgs sulaikyti rusiškojo bolševizmo priespauda.

Tegyvuoja laisva ir nepriklausoma Lietuva!

Dar 1948 m. JAV Valstybės departamento paskelbta medžiaga apie Ribbentropo-Molotovo susitarimus Bostone (JAV) leistoje lietuvių enciklopedijoje pasirodė 1961 m. (XXV t.), po dešimtmečio ji plito okupuotos Lietuvos visuomenėje, pagrindžio spaudoje.

1982 m. birželio 14-ąją JAV prezidentas R. Reaganas paskelbė Pabaltijo Laisvės dieną (tai patvirtino JAV Senatas ir Atstovų rūmai).

1998 02 11 JAV prezidentas R. Reaganas, remdamasis Kongreso rezoliucija, paskelbė 1988 m. Vasario 16-ąją Lietuvos Nepriklausomybės dieną, pabrėždamas ištikimybę ir pritarimą visoms tautoms, siekiančioms laisvės ir nepriklausomybės.

Užvertus paskutinį B. Batūros knygos puslapį, nudieję mintis: jei išeivijos lietuviai tiek daug nuveikė, giindami Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, išjudino net JAV Kongresą, Senatą, prezidentus, tarptautines organizacijas, tai kodėl, pasiekus tikslą, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ir valstybingumą, ne savo noru palikę tėvynę, mūsų lietuviai išeiviai buvo tarsi atstumti, jiems net nebuvo pripažinta Lietuvos pilietybė?

Kai knyga *Baltijos kelias — kelias į laisvę* jau buvo pakeičiui pas skaitytojus, man tuo skaudžiu klausimu teko kalbėtis su Vilniuje viešėjusiu, JAV gyvenančiu lietuviu, vienos Floridos Lietuvių Bendruomenės aktyviu veikėju Jonu Paškum. Su širdgela jis sakė, kad žinia apie atkurtos Lietuvos pirmojo parlamento nelemtą sprendimą dėl pilietybės jiems buvo tarsi perkūnas iš giedro dangaus. Išeiviai suglumo, susikrėmė, ne vienas nubraukė skausmo asarą. O juk daugelis buvo pasiryžę grįžti, tuoj važiuoti į Lietuvą, jai padėti atskirti savo kvalifikacijomis, patirtimi, kapitalu. Deja, jų lyg svetimtaučiai, ne Lietuvos pilietybę, neisileido. Pilietybę greičiau buvo pripažinta Lietuvai okupavusios šalies atėjūnams, negu nuo bolševikinio teroro ir Vakarų laikinai pasitraukusiems tėvynainiams, iš esmės niekada neįnepradusiems savo pilietybės. J. Paškus sakė, kad nuoskauda dėl šios skriaudos JAV lietuviai tebejaucia ir dabar.

Šiuo skaudžiu klausimu man pakalbintas, knygos autorius sakė, kad jis irgi nesupranta, kodėl taip atsitiko. Jis linkęs manyti, kad čia, ko gero, isikišo nelabos jėgos. Bet abu priėjom išvados, kad nelemta klaidą dera atitaisyti — visiems karo metu iš Lietuvos pasitraukusiems tėvynainiams, jų vaikams ir vaikaitams be jokių išlygų ir biurokratizmo dera pripažinti Lietuvos pilietybę.

Parengė Algimantas Antanas Naujokaitis

Dr. V. Kudirkos raštų išleidimas ir JAV lietuviai

Dr. Juozas Skirius

Tęsinys iš 36 nr.

Ir štai kažkokie pinigai, kurių dar nėra, jau griauja švenčiausią tautos stiprybės besiformuojantį pagrindą — vienybę. To Bronius pakęsti negalėjo. Ir tuo pagrindu atsirado jo platus, kritiškas, tautiniais jausmais paremtas, straipsnis. Straipsnio autoriui jau darosi gėda, kad lietuvių vienybės spragas pradeda pastebėti kitataučiai, ypač lenkai. Jeigu vieniems ir kitiems nėra primtini būsimų surinktų pinigų panaudojimo būdai „tad meskim abudu, o imkim ką nors trečio, bile būt visiems prieinamas, visiems mielas ir visos tautos reikalingas atsakantis“.

Jis pats pasiūlo puikų susitaikymo ir vieningos veiklos variantą — surinktus pinigus skirti Lietuvių mokslo ir Lietuvos dailės draugijoms savo būstinės, kur būtų įkurtas muziejus, biblioteka, parodų salė, Vilniuje pastatymui. B. K. Balutis išitikinimu, tai turėtų būti priimtina visiems lietuviams: „karščiausiasis baznytininkui ir didžiausiam antiklerikalui... Jeigu ir tas mus negali sutaukyti — meskim pelno skirstymą šalin, nedarykim iš apvaikšiojimo jokio pelno, nei aukų rinkimo — bet apvaikšiojimą arba visi iš vieno, arba nei vienas“. Šiuo atveju, kaip matome, TMD pirmininkui svarbiausia lietuvių tautinės vienybės pademonstravimas JAV visuomenei. Tam įtakos taip pat darė artėjantis 1910 m. balandžio 15 d. JAV gyventojų surašymas. Jis lietuvių išėjimui svarbus tuo, kad pirmą kartą JAV lietuviai buvo numatyti žymėti kaip atskira tauta, nesiejamą jū nei su lenkais, nei su kita kuria nors tautybe. Pats B. K. Balutis ne kartą nurodė kuopoms ir prašė TMD narių aktyviai dalyvauti surašyme, aiškinant lietuviams, ypač lietuvių moterims ir tiems, kurie linke prie lenkų ar amerikiečių, kad nedarytų savo tautai gedos ir užrašytų surašymo metų grafoje „Lithuanian“.

Nors JAV lietuvių spauda

neaprašė stambesnių renginių, paminint Žalgirio mūšio jubiliejų, bet TMD kuopos surengė daug vakarų. Kai kuriuose dalyvavo iš Europos atvykęs Juozas Gabrys su pranešimu apie Žalgirio mūšį. Del laiko stokos negalėdamas aplankyti visų minėjimų, i kuriuos jį kvietė TMD kuopos, J. Gabrys savo paskaitą, skirtą Žalgirio mūšiui, išspausdino *Lietuvoje*, kad visi galėtų susipažinti ir panaudoti ją savo vakaruose. Kai kuriuose minėjimuose su J. Gabriu dalyvavo ir B. K. Balutis. Jis savo pranešime „Svarbą ne skaitlingume, o kokybėje“, ieškodamas paralelių tarp lietuvių pergalės Žalgirio mūšio lauke ir lietuvių egzistencijos ateityje, pabrėžė, jog lietuviai negali prarasti viltį atgauti savo tautai laisvę, nes tai apsprendžia ne tautos dydis, o jos kokybė — išsilavinimas, kultūra ir ekonominis sustiprėjimas. Spaudoje pirmą kartą (kiek pavyko išsiaiškinti) yra užfiksuota Broniaus aiškiai suformuluota Lietuvos politinės nepriklausomybės idėja, kurią išsakė 1910 m. liepos 22 d. paskaitoje, perskaitytoje savo dedes kunigo J. Židanavičiaus parapijoje Amsterdam, New York valstijoje. Tai rodo, kad jam nepriklausomybės idėja visuomet buvo aktuali, kad gerai suprato tautos pasirengimo nepriklausomybei raidą, pasirengimo tarpsnius. Tauta, anot jo, turi pribrešti tam svarbiam politiniam žingsniui.

Dr. V. Kudirkos raštų išleidimas. 1907 metų viduryje J. Gabrys atsiskaitė kreipėsi į JAV lietuvių, ragindamas pažymėti V. Kudirkos 50-ties metų jubiliejų, išleidžiant jo raštus. Pradžioje raginimas gavo atgarsį tarp išėjvijos, net pradėjo plaukti aukos, bet greitai viskas nuriomo. Įtakos tam turėjo ne tik tuo metu kankinusi JAV gyventojų ekonominė krizė, bet ir nepakankama raštų išleidimo klausimu agitacija tarp lietuvių bei bendro veikimo centro nebuvimas. Kilo

siūlymas tuo klausimu užsiimti TMD. Kai kurios dar likusios TMD kuopos tuo susidomėjo. Pavyzdžiui TMD 19-ji kuopa Čikagoje 1907 m. lapkričio 10 d. susirinkime nutarė, kad TMD privalo užsiimti V. Kudirkos biografijos ir raštų išleidimu bei aukų tai leidybai surinkimu. B. K. Balutis, tapęs TMD pirmininku, karštai ėmėsi tos veiklos. 1908 m. gegužės 27 d. TMD pirmame seime nutarta kreiptis į išėjvijos organizacijas, prašant rinkti aukas V. Kudirkos raštų išleidimui. Aukų pradžia davė SLA XXIII seimas, skirdamas tam tikslui 100 dolerių. Raštų išleidimo išpareigojimas draugijai buvo pakankamai rizikingas, nes Bronius, perėmęs TMD vadovavimą, išdėdė tik trejetą šimtų dolerių. Tuo tarpu reikėjo disponuoti tūkstančiais, norint atlikti milžinišką leidybinį darbą.

Kokie motyvai skatino jį imtis šios veiklos? Po daugelio metų Bronius savo laiške žymiam Lietuvos veikėjui biografui A. Merkeliui rašė: „Jau dabar neatsimenu gerai, ar esu kada nors Jums rašęs, kad Kudirkos Raštų išleidimui svarbiausias aktinas buvo mano noras parodyti ne tik sveitiems, bet ir saviems, kad lietuviai turi ne tik pamfletų ir knygelių šūpinį, bet ir rimtą savo literatūrą (...) Mūsų rašytojų raštų rinktinė išrodė geriausias tam pailiustravimas“.

Raštų leidimo reikalu tarp B. K. Balutis Čikagoje ir J. Gabrio Paryžiuje prasidėjo intensyvus susirašėjimas. Iš jo aiškėjo, kad V. Kudirkos raštai turi būti visi ir puošnūs, kad juos spausdinti ir redaguoti tikslinga Europoje. Mat ir pigiau, ir V. Kudirkos rankraščiai bei straipsniai buvo čia, o ir lietuviška spaustuvė Tilžėje tuo metu dirbo geriausiai. J. Gabriui, kaip V. Kudirkos raštų sudarytoji ir biografijos autoriui, TMD pavedė redaktoriaus bei spaudos prižiūrėjo pareigas. TMD išpareigojo surinkti reikalingas lėšas. Bronius parašė daugiau nei 3,000 laiška, ragindamas lietuvių organizuoti visur TMD kuopas, rengti V. Kudirkos vakarus ir aukoti pinigus jo raštų išleidimui. Jau 1909 metais TMD aukomis gavo 2,638 dolerius. TMD pirmininkas dirbo tiek įtemptai, kad net sveikata suprastėjo ir vasarą turėjo vykti pas dėdę J. Židanavičių prie New Yorko pailseti. Minėtos pinigų sumos dar neužteko. Reikėjo turėti nemažiau 5,000 dolerių, norint išleisti užsplanuotus raštus. Tai buvo tikrai dideli pinigai. I raginimus aukoti vis dėlto atsiliopė įvairiausios JAV lietuvių draugijos. Net 48 draugijų, kurios aukojė ne mažiau kaip 10 dolerių sąrašas su pareikšta TMD padeka buvo išspausdintas V. Kudirkos raštų pirmojo tomo J. Gabrio parašytoje prakalboje.

Draugijos pajėgumą, leidžiant reikalingas lietuviams knygas, apsprendė narių skaičiaus gausumas. Ne kartą apie tai buvo atvirai kalbama spaudoje, raginama stoti į TMD kuopas. B. K. Balutis, norėdamas kuo daugiau tautiečių įtraukti į draugiją, pasiūlė, o TMD II seimas nutarė, visiems savo nariams ir

„Orleano mergelės“ iliustracija. V. Kudirkos Raštai, t. VI.

tiems, kurie iki Naujųjų metų užsirašys į TMD kuopas, bet sumokėjusius 60 centų mėtinį nario mokestį už 1909 metus, duoti nemokamai V. Kudirkos išleistus raštus. O kas užsirašys į draugiją po Naujųjų 1910 metų ir norės gauti V. Kudirkos raštus ar kitas anksčiau išleistas knygas, galės jas gauti už pusę knygų kainos. Vėliau šią nuostatą draugijos pirmininkas pakoregavo. Mat TMD II seimas B. K. Balutis lūpomis buvo pažadėjęs V. Kudirkos visus raštus išleisti iki 1909 metų lapkričio mėnesio, bet pinigų trūkumas vertė terminus ir sąlygas pratęsti. Vėliau paaiškėjo, kad V. Kudirkos raštus jau galėjo gauti ir tie nariai, kurie į draugiją įstojo iki 1910 m. gegužės 15 d., sumokėję nario mokestį ne tik už 1910 m., bet ir už 1909 metus. O visi, įstoje vėliau, gaus TMD leidinius už pusę kainos.

Tokioje TMD Centro valdybos V. Kudirkos raštų skirstymo sistemoje galima išvelti keletą svarbių momentų. Pirmiausia, kuo daugiau lietuvių įtraukti į išėjvijos švietėjišką veiklą; antra, pratinti tautiečius prie pareigūmumo — laiku sumokėti nario mokesčius, trečia, tai buvo atsakymas į pasitaikantį kritiką, kad V. Kudirkos raštai kai nuos brangiai, bus paprasčiausi žmonėms neprieinami ir todėl neatneš „naudos ir garbės lietuviškai visuomenei“. Išties V. Kudirkos raštų komplekto kaina buvo numatyta gana aukšta — 5 doleriai. O nuolaidos nariams, kaip tik turėjo tikslą patraukti kuo daugiau, ypač skurdesnius, tautiečius į TMD. Be to, ne kartą ir B. K. Balutis, ir J. Gabrys viešai pabrėždavo, jog V. Kudirkos raštai yra leidžiami ne bizniui, bet plačiam lietuvių rašytojų darbų populiarizavimui lietuvių visuomenėje. Tas taikytas ir Lietuvos gyventojams.

Pasikeitus sąlygoms, draugija atsisakė ir senojo knygų platinto be kontrolės ir atsiskaitymo būdo. TMD I seimas Scrantone, pirmininko iniciatyva, nutarė siųsti knygas į Lietuvą nemokamai, jeigu jų išdalinimu Lietuvoje užsiims kuri žinoma įstaiga.

Anksčiau išleistų knygų TMD turėjo pakankami. Remiantis draugijos knygų vėdejo J. Simanavičiaus pateik-

ta TMD II seimui ataskaita, matome, jog iki 1909 metų draugija turėjo išleisti 19 patinį nario mokestį, kurių net išplatintas likęs bendras skaičius siekė 20,726 egzempliorius. Taigi šios TMD knygos, o vėliau ir naujai išleistos, jų tarpe ir V. Kudirkos raštai, buvo siunčiamos į Lietuvą. Tiesa, reikia pažymėti, kad raštai spausdinti Tilžėje, t. y. be carinės cenzūros, iki Pirmojo pasaulinio karo buvo draudžiami platinti Lietuvoje. Taigi ir V. Kudirkos raštus vežė slapta į Lietuvą. Jau nepriklausomoje Lietuvoje atsiųsti TMD išleisti V. Kudirkos raštai plačiai reikštis visuomenėje, keliant išėjvijos kultūrinį išprusimą.

TMD 3-sis seimas. Numatytam 1910 metų draugijos seimui B. K. Balutis labai atsakingai ruošėsi, nes čia turėjo būti priimti nauji draugijos įstatai, aptarti pasiekimai ir organizacijos trūkumai naujomis sąlygomis, pagaliau įvertintas ir jo indelis, atkuriant TMD.

Humoristinio žurnalo *Dagis* 6-ame numeryje, kuris išėjo priešpat seimui, buvo išspausdintas Broniaus nupieštas juokingas reklaminis paveikslas, kuriame TMD pavaizduota suaugusi ir graži mergina, apsirėmusi dailiais rūbais, ant kurių užrašyta — nauja TMD konstitucija. Toliau pavaizduoti iš tolo į ją akis bėdės ir susižavėjęs būrys vaikinukų (tai JAV lietuvių visuomenė), o šalia merginos stovintis naujų rūbų siuvėjas (tai TMD Konstitucijos komisija) syposi patenkintas savo darbu. Bronius savo iliustracija sugebėjo atskleisti TMD suklestėjimo esmę. Vėrta pasakyti, kad jis neblogai valdė pieštuką, mėgo kurti įvairaus turinio, daugiausia politinio pobūdžio, karikatūras, ir jų pagalba kritikavo išėjvijos partijų kovas, socialistų antitautišką judėjimą, propagavo išėjvijoje „vidurio kelią. Nemažai jo karikatūrų galima rasti ne tik 1909-1912 metų *Dagis* žurnalo numeruose, bet ir vėliau jau jo redguojamoje *Lietuvoje*. Po kai kuriomis karikatūromis jis pasirašinėjo „BA. Liutis“ arba „DZ“, o kai kurios liko be iniciatų ir beliko spėti tik iš autoriaus atlikimo „braizo“. Pasitraukęs iš TMD vadovavimo, Bronius savo tautiškas aspiracijas, bet jau su politiniu at-

spalviu, reiškė ir karikatūromis spaudoje.

1910 m. birželio 9 d. Čikagoje TMD 3-iam seime B. K. Balutis, pažymėdamas, kad šandien draugija yra pati didžiausia ir produktyviausia JAV lietuvių švietimo organizacija, 70-čiai delegatų pristatė gražiai įrištus šešis V. Kudirkos raštų tomus. Tai delegatai sutiko audringais plojimais. V. Kudirkos raštai buvo dvidešimtas TMD leidinys. Oto Manderodės spaustuve Tilžėje išleido 5,000 komplektų po 6 tomus — iš viso 30,000 knygų. Toms puošė dailininkų prancūzo E. Loevy ir prūsų lietuvių A. Brako gerai atliktos iliustracijos. Pirmą ir antrą tomą leidykla išleido 1909 metų pabaigoje, o likusius — 1910 metų pirmoje pusėje.

Bronius, motyvuodamas sušlubavusia sveikata ir gydytojų rekomendacijomis pailsėti, pasitraukė iš TMD pirmininko pareigų, nors jo perrinkimas buvo garantuotas. Toks jo sprendimas turėjo ryšį ir su asmeninio gyvenimo pasikeitimais. 1910 m. rugpjūčio 3 d. vedė. Galima tik spėti, kad ir kitatautė žmona galėjo jį varžyti siekti aukštų politinių postų JAV lietuvių organizacijose. Be to, ir neapmokamas, bet daug laiko reikalaujantis, TMD pirmininko postas jau neleidė seimos žmogui didelę dalį laiko aukoti visuomeninei veiklai. Tačiau nuo TMD jis visai nepasitraukė. Stebėjo draugijos darbą, teikė patarimus, tobulinant jos veiklą. Vertingas buvo Broniaus siūlymus įkurti TMD premijų fondą ir konkurso kelių atrinkti spausdinimui geriausių rašytojų darbus, apdovanojant laimėjusį iki 500 dolerių premija. Šio siūlymo esmė — skatinti jaunuosius lietuvių rašytojus plačiau reikštis visuomenėje, keliant išėjvijos kultūrinį išprusimą.

Zinodamas TMD seimų delegatų įtemptą darbą, nes jie liagiagreciai dalyvaudavo SLA seimuose, o tik vakarais galėjo atsimurti draugijos problemas, B. K. Balutis siūlė TMD seimui skirti atskirą nuo SLA seimo dieną. Tuomet bus galima neskubant ir ramiai aptarti draugijos darbo rezultatus ir numatyti sekančių metų veiklos planą. Bet kiekvienam delegatui iš TMD išdė reikės užmokėti už tą dieną papildomai 3 ar 5 dolerius. Šios ir kitos jo rekomendacijos lyg ir buvo bandomos įdiegti į draugijos veiklą. Tiesa, Bronius iki 1919 metų buvo TMD Literatūros komiteto narys ir prisidėjo leidžiant toliau leidinius.

B. K. Balutis vadovavimas draugijai — tai pirmasis jo esminis išbandymas, plečiant ne tik savo visuomeninę, bet ir politinę veiklą JAV lietuvių visuomenėje. 1908-1910 metai parodė jį kaip talentingą organizatorių ir administratorių, kaip puikų oratorių, sugebantį patraukti į savo pusę žmones. Siems savo talentams pasireikšti ir keroti sąlygas pats pasiruošė, prikeldamas ir stiprindamas TMD. To laiko liudininkas ir žinomas veiktis J. O. Širvydas pastebi, kad TMD savo suklestėjimo laikotarpiu buvo JAV lietuvių stambus kultūros židinys, o šios draugijos nariai buvo „tikras avangardas viso amerikiečių lietuvių tautinio ir politinio gyvenimo... lietuvių per TMD kuopos mokesi organizuoti gyvenimo ir parlaiminimo“. Todėl neatstiktinai tuo metu Bronius tampa JAV lietuvių visuomenėje plačiai žinomas, kaip karštas patriotas, vienybės šalininkas

ir aštrus „tautos skaldytojų“ adresus kritikas.

Vėlesni B. K. Balutis sentimentai TMD. 1935 metais Pasaulio lietuvių kongrese Kaune J. O. Širvydas, kalbėdamas apie TMD reikšmę lietuvių gyvenimui, užbaigė žodžiais, kad dabar draugija yra „nei gyva, nei mirusi“. Su prantama, kad jos kilni misija prarado savo prasmę, atgavus Lietuvai nepriklausomybę. TMD veikla ir narių skaičius pradėjo smukti. To gal ir galima buvo išvengti, iš pagrindų perorientavus į išėjvijos švietimą, kovojant su nutautimu, randant naujas veiklos formas ir būdus. Naujas impulsas merdintiai draugijai buvo Lietuvos okupacija ir bolševikinė aneksija po Antrojo pasaulinio karo. Tuo metu ir Lietuvos diplomatas B. K. Balutis Londone vis dažniau prisimindavo ir primindavo išėjviai TMD veiklos gražiausius metus, lietuvių bendrą darbą, leidžiant veikalus. Kodėl, būtent, dabar? Atsakymą galima rasti Broniaus 1957 m. lapkričio 6 d. laiške Hypatijai Ycaitei-Petkieni. TMD 8 kuopos sekretorei Kaikornioje. Mat ji paprašė buvusio TMD pirmininko parašyti keletą sveikinimo žodžių TMD 60-ties metų sukakties proga. Išsvedamas paraleles tarp dabarties ir praeties, jis pastebėjo, kad „šiais laikais, kai Lietuva, ir vėl pakliuvusi svetimos rusiškai-komunistinės nelaisvės. TMD-jai laukia labai panaši pareiga ir darbuotės, kaip ir anais, mano pirmininkavimo laikais, kai Lietuva taip pat buvo po svetimu rusiuku jungu. Kaip tada, taip ir dabar, Lietuva, netekusi politinės laisvės, turi kovoti kitokiais ginklais. Galingiausi tarp jų ginklų ir šandien yra apšvieta ir tėvynės meilė... jeigu mūsų visuomenė ir tauta... neturės platesnės apšviotos... bus stoka tikros išmintingos savo Tėvynės meilės — tai visos mūsų pastangos atgauti Lietuvai laisvę gali nueiti niekais“. Broniui labai svarbu, kad TMD vėl išplėstų savo veiklą, leidžiant ir platinant knygas, taip gilinant savo tautos pažinimą, susipratimą, kuris ves, ypač jaunąją lietuvių tautos dalį, prie laisvės tėvynės iškovojimo.

1956 metais išleista V. Sruogienės Lietuvos istorija jam buvo sietina su draugijos pabudimu. Kiekvienas TMD renginys neliko nepastebėtas senojo diplomato, nes kėlė jam prisiminimus ir teikė vilčių vieningai išėjvijos veiklai. Nusprendusi paminėti V. Kudirkos raštų išleidimo 50-metį, 1960 m. liepos mėnesį eiliniame seime Pittsburg, TMD sulaukė Broniaus nuosirdaus pritarimo. Savo rašytame sveikinime seimui jis pabrėžė, jog ir Tautos himne tas pats V. Kudirka lietuviams primena: „Iš praeties tavo sūnūs te stiprybę semia...“, t. y. jau turima TMD patirtis rodo, kad jos darbas taip pat prisidėjo prie lietuvių tautos kėlimosi ir vienybės atkūrimo. Sveikinime atkreipiamas dėmesys į TMD dabartinio veikimo sudėtingesnes sąlygas nei prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Jeigu anais senais laikais caras buvo uždraudęs lietuvišką spaudą, tai šandien lietuviška spauda plačiai naudojama komunistinės propagandos platinimui ir gudriam lietuvių tautos rusinimui. Vėl iškyla reikalas kovoti už savo, kaip tautos, išlikimą. Todėl, B. K. Balutis giliu įsitikinimu, TMD darbas dar nėra baigtas.

Pabaiga

„Kaino“ vertimo iliustracija. V. Kudirkos Raštai, t. VI